

PETRI PAVLI VER

GERII IVSTINOPOLITA

ni ad Vbertinū Cantuariensem

de ingenuis moribus ac li

beralibus studijs

Libellus.

PRANCISCVS senioravius
tuus, cuius ut extant plurimæ
res magnificè gestæ, ita et mul-
ta passim sapienter ab eo me-
morantur, dicere (ut accepi-
mus) VBERTINE solebat,
tria esse, in quibus bene consu-
lere suis liberis parentes, ut facile possūt, ita iure meri-
toq; tenerētur. Primū, uti honestis nominibus illos ap-
pellent. Nam est, ut in re parui momenti, non parua ia-
stura, indecoram nominis appellationem sortitū esse.

Tria bene es-
sulēda liberis.

Honesta no-
mina

Li

In quo quidem solent plerunq; nonnulli errare, dum leuitate quadam aut ipsi nouorum nominum autores haberi uolunt, aut si qua à maioribus suis acciperunt, tanq̄ gentile patrimoniu ad posteros certa fide transmittunt. Alterum, ut in egregijs urbibus eos statuunt. Nam amplitudo splendorq; patriæ plurimū ualet tum ad opes & gloriā, tum etiā ad id quod tertio loco constituebatur ab illo, & iā dicitur à nobis. Quanquā in hoc plerūq; eueniat, quod Themistocles, cū esset Atheniensis, Scriphio cuidam in contentione respōdit, dum ille non propria uirtute, sed patriæ splendore gloriosum factū eum contenderet. Neq; enim (is inquit) uel tu si Atheniensis esses, clarus extitisses: aut ego si Scriphius, essem ignobilis. Tertiū autem erat, uti bonis artibus liberos erudirent. Præclare omnia ut qui in omni genere rerum prudentissimus sui temporis & erat & habebatur. Sed postremum illud præter cætera commodissimè. Neq; enim opes ullas firmiores, aut certiora præsidia uitæ parare filijs genitores possunt, quàm si eos exhibeant honestis artibus & liberalibus disciplinis instructos: quibus rebus præditi, & obscura sue gentis nomina, & humiles patrias attollere atque illustrare consueuerunt. Nam & mutare sibi nomen, dum id sine fraude fiat, unicuique per leges licet: & transferre, quando libeat, domicilium, nemo prohibetur. Artibus uerò bonis nisi quis ab adolescentia fuerit

Themistoclis
dictum.

rit instructus, aut si peruersis infectus extiterit, non facile de se speret, in aetate proeclori posse aut has abijcere, aut illas sibi continuo parare. Iacienda sunt igitur in hac aetate fundamenta bene uiuendi, & formandus ad uirtutem animus, dum tener est, & facilis quamlibet impressionem admittere: quæ ut tunc erit, ita & in reliqua uita seruabitur. Verum cum omnes homines deceat (parentes quidem in primis) eos esse, qui rectè credere suos liberos studeat: & filios deinde tales, qui parentibus bonis digni uideri possint: præcipuè tamè qui excelsiore loco sunt, quorumq; nihil neq; dictum neq; factum latere potest: decens est ita principalibus artibus instructos esse, ut & fortuna, & gradu dignitatis quam obtinent, digni habeantur. Aequum est enim, qui sibi summa omnia deberi uolunt, debere et eos summa omnia de se præstare. Nec est ulla certior aut stabilior regnandi ratio, quàm si ij qui regna obtinent, ab omnibus dignissimi omnium regno iudicentur. Quæ obrem cū sis **VBERTINE**, primùm quidè nomen sortitus, quod fuit in uestra familia diu celebre, & ab eo nuper illustratum, qui retro sextus principatum ex genere uestro tenuit: deinde in hac uetustissima regia urbe, quæ & cunctarum bonarum artium studijs floret, & rerum omnium copia in hominum usus abundat, ex principum genere, atq; ipso patre principe natus, sub cuius ductu & felix urbis status, & uestre fami-

lia clarissimum nomen excrescit indices: magno opere
 laetor pro mea fide, tuaq; ac tuorum in me beneuolen-
 tia, quòd te uideo cum per parentis diligentiam, tum
 maximè tuo iudicio ad bonas artes et præclara studia
 omni nixu propensum ferri. Et si enim tria illa, quæ di-
 ximus, à parētibus maximè desiderari uideātur, quo-
 rū profecto singulis nō sum q̄ negem eos plurimū pos-
 se: præcipuè tamē parentes nomina imponūt natis. Ca-
 sus, nōnunquam electio, dat homini patriam. Bonas au-
 tem artes aut ipsam uirtutem sibi ipsi unusquisq; com-
 parat. *Virtus.* Quæ quidem præ omnibus quæ possunt ab ho-
 minibus studio quæri, exoptāda est. Nam opes, gloria,
 uoluptates, fluxæ res sunt & caducæ: habitus autē fru-
 ctusq; uirtutum, perstat integer, atq; æternus manet.
 Hoc igitur si te cōmoneā ut sedulò facias, tametsi ipse li-
 benter præsto, uideo tamen esse nō necessarium. Quid
 enim aliud possum monere te ut facias, q̄ quod semper
 facis? aut quem tibi alium ad exemplum uirtutis com-
 mendare, quàm te ipsum? Cum enim ita ab ipsa natu-
 ra & animi & corporis dotibus constitutus uideare,
 ut omnia magna sperare de te liceat, tuq; adeò etiā ma-
 iora omnia præstes, ut nō modò spem, sed et uota quo-
 que omnium exuperes: quid est quod aut adhortatio-
 ne cuiusquam fortius promoueri possis, aut cæterorum
 imitatione magis accendi? Tuo igitur nomine breue
 hoc opus suscepi, et de liberalibus adolescentiæ studijs

ac moribus, id est, in quibus rebus exerceri ingenuos
 adolescentes, quæq; cauere conueniat, adortus sum ad
 te scribere: nō quidem quo ipse te, sed ut per te cæteros
 id ætatis commoneam: & cum quid agendum sit alijs
 præfinio, tu quod per te facis, in te recognoscas. Cum
 enim sit homo ex anima & corpore constitutus, ma-
 gnum quiddam ab natura consecuti mihi uidentur, qui-
 bus est datum, ut corporis uiribus & ingenij ualerent.
 Nam cum plurimos uideamus, quibus sine culpa eue-
 nit nascentibus, ut & ingenio essent tardo, & corpore
 imbecilli: quantas gratias haberi naturæ conuenit, si se-
 cundum utraq; hæc & integri sumus & ualidi? Ita au-
 tē digna referetur naturæ gratia, si non neglexerimus
 eius munera, sed ea rectis studijs bonisq; artibus exco-
 lere curauerimus.

Principiō igitur erit unicuiq; suum ingenium pro
 se spectandum: aut si minus per ætatem nobis perpen-
 dere id licebit, parentes cæteri q; quibus cura erimus,
 animaduertere debebunt: & in quas res natura pro-
 ni aptiq; fuerimus, eō potissimū studia nostra confer-
 ri, & in eis totos uersari conueniet. Maxime uerō qui
 sunt liberale ingenium à natura consecuti, si-
 nēdi nō sunt aut inertī ocio torpere,
 aut illiberalibus impli-
 cari negocijs.

Ingeniū præ-
 ri spectandū.

QVA RATIONE IN PVERIS IN
genia dignoscatur, & qua
tractanda sint.

Scandium lau-
dis.

Omnino autem liberalis ingenij primum argu-
mentum est, studio laudis excitari, incendiq;
amore laudis: unde oritur generosa quaedam inuidia,
& sine odio de laude probitateq; contentio. Proxi-
mum uerò, parere libenter maioribus, nec esse bene mo-
nentibus cõtumaces. Nam ut equi meliores ad pugna
habentur, qui faciles sunt manu regi, et ad tubarũ clãgo-
rem arrectis auribus exultant: Ita iuuenes qui bene au-
diunt monitoribus, & laudati excitantur ad bonũ, hu-
beris spem frugis ferre præ se uidentur. Cũ enim bonũ
ipsum uirtutis honestiq; faciẽ, inexperti rerũ cõplecti
ratione non possunt, quæ si posset oculis uideri, mirabi-
les ad sapientiã (ut inquit Plato, & Cicero meminit) de
se amores excitaret: proximũ est ab hoc gradu ut glo-
riæ laudisq; studio ad optima conari uelit. Amplius au-
tẽ & q̄ sunt in actionibus prõpti, fugiẽtes ociũ, amãtq;
semper aliquid rectè agere, bene dispositi natura uiden-
tur. Nã ut in eiusdem generis similitudinib. uersentur,
quemadmodũ equi cursores meliores habentur, qui da-
to signo protinus exiliũt, nec calcariũ stimulos, aut fla-
gellorum plagas morari subsistunt: Ita adolescentes
qui constitutis horis ad solita studia, intermissa q; pau-
lisper exercitia alacres sine monitore redeunt, præ-
clare

clarè constituti ad uirtutis opus habendi sunt. Sed & si comminationes ac uerbera metuant magis, aut si dedecus atq; ignominiam, unde nascitur uerecūdia, quæ est in ea ætate signum optimū. Bene igitur habet, si obiurgati crubescant, & castigati fiant meliores, suosq; præceptores amēt. nā & disciplinā amari indicio est. Nec minor uerò ad omnem probitatem habēda de his spes est, q̄ sunt natura benigni ac facilè placabiles. Est enim in animo simile quiddam quod & in corporibus. Nam ut in his significatio est bonæ naturæ, nullo cibo abhorrere stomachū, sed quicquid ingeritur, facilè admittere, & in alimentū cōflare membrorū: Ita et neminem odiſſe aut aspernari, sed quicquid dicatur fiatūe, in meliorem partem habere omnia, bene ab ipsa natura constituti animi signum est. Ac multa quidem in hunc modum sumi à moribus argumenta possunt. Quod uerò ad corporis habitudinem attinet, molles carne aptos esse mente scripsit Aristoteles. De reliquis consulendi erunt, qui per physionomiā deprehendi posse uniuscuiusq; ingenium natiuosq; mores profitētur: quā nos hic rationē totā relinquamus. Dignosci aut plerūque, ut diximus, ex indole potest, adoleſcētibus nobis, quales uiri futuri simus. Nā ab initio q̄dem ætatis, profert in q̄busdā natura probitatis futuræ insigne, ueluti flosculos. Vnde bonæ indolis iuuenes dicimus, qui effigie ipsa oris, et gestu cæterisq; actibus, spem de se bonā

Verecūdia

Benignitas in puero

Molles carne

Bonæ indolis qui

Speculum So-
cratis.

P. Scipio.
Q. Fabius.

Iul. Cæsar

Imagines ma-
iorum.

polliceri uidentur: quibus ut turpe est expectationem hominū fallere, ita laudibus datur, qui sine ulla tali significatione, prohi tamen euaserūt, imitati pomorum quoddam genus, quæ sub turpi atq; aspero cortice sua- uem afferant saporem. Hinc bene præcipiebatur à So- crate, ut adolescentes in speculo suam imaginem cre- bro contemplarentur: ea scilicet ratione, ut hi quibus inesset speciei dignitas, uitis illam non dehonestarent: qui uerò deformiori specie uiderētur, formosos se ex uir- tutibus reddere curarent. Magis autem id ipsum con- sequi fortasse poterunt, si non tam suam speciem, quàm alienos probati hominis mores & uiuum speculū in- tuebūtur. Nam si P. Scipio & Q. Fabius (quod omni- bus ferè generosis mētibus usu euenit) illustrium uiro- rum contemplandis imaginibus excitari se magno ope- re dicebant: quæ res Iulium quoq; Cæsarem, uisa magni Alexandri imagine, ad summam rerum accendit: quid consentaneum est euenire, cum ipsam uiuam effigiem, & adhuc spirans exemplum intueri licet? Quanquã imagines fortasse maiorum, magis ad æmulationē glo- riæ animos excitant, propterea quòd hominis præsen- tia mirare plerumq; gloriam solet, & uiuentes comi- tari consuevit inuidia: ad exemplum certè uirtutis ac- morum, & ad omnē doctrinam, ut uiua uox, ita et uiui hominis mores plus ualent. Debet igitur studiosus ado- lescent, quem uirtutis ueræq; gloriæ desiderium con-
citat

citat, unum aliquem plures uel, quod uideatur, deligere probatissimos uiros, quorum uitam ac mores quantum per ætatē licebit imitetur. Illis autem cæterisque natu maioribus, cum omni tempore habenda sit grauitatis atq; modestiæ ratio, tum uerò maximè coram iunioribus custodienda est. Iuuenum enim ætas prona est ad peccandum: ac nisi maiorū exemplis autoritateq; contineatur, facile semper in deteriora prolabitur.

Et quoniam insunt ipsis ex ætate proprii mores, quod et reliquis quoq; ætatibus accidit, ex his qui boni sunt, usu præceptisque confirmandi erunt et iuuādi: qui uerò mali atq; illaudabiles, corrigendi, quorum hi quidem naturam sequuntur tantum, quidam autem experientiæ defectum, alij uerò utrumq;. Sunt enim in primis natura largi atque liberales, propterea quod non sunt experti indigentias, neq; opes eis labore proprio quæsitæ sunt. Non enim solet fieri, ut temerè dissipet, qui cum labore cōgregauit. Simul et quod superabundat in eis calor ac sanguis non modò in nutrimentum corporis, sed et in augmentum etiam: quod contra fit in senibus, contraria id efficiente ratione. Quæ igitur eum speremus futurum senem, qui sit in adolescentia tenax atq; auarus? non quidem quò permittendæ sint eis largitiones, quas exercere cum discretione munerum, personarum, meritorumq; nesciunt, sed corruptæ naturæ atq; illiberalis ingenij sit indicium. si igitur ad

Liberalitas
quare in pue-
ris.

Auari & tena-
ces in adole-
scentia.

quæstuosas artes faciunt, aut manuale opus, aut negotiationem, & ad curam rei familiaris: præcipueque et si nobiliores fuerint quandoque artes affecuti, illas tamen semper, ut cætera, ad ignobile quæstum redigunt: quæ quidem res est ab ingenuis mentibus prorsus aliena. Deinde sunt bonæ spei, multaque ac magna sibi facile promittunt, ac præ cæteris longævâ ætatē, ut quibus exuperat naturalis calor, tanquam ad omne opus & in omne tempus suffecturus. At propter hoc ipsum magnanimi sunt et alti cordis, quoniã est ea vis calidi, ut sursum ferat: unde fit ut sint arrogantes, et iuxta Flaccum, monitoribus suis asperi, et contumeliosi alijs, se ipsos efferentes: appetunt enim excellere, propter quod volentes uideri multa nosse, faciles sunt operata reuelare, et se ipsos iactantes plerumque mendaces inveniuntur. Simul et quia inexperti sunt, existimantes uera dicere, in plurimis falluntur. Ab hac autem mentis uanitate deterrēdi sunt maximè: Primū, quod assueti in iuuetute mentiri, morem hunc uiri seruant, quo nihil est turpius: Deinde quod prope nihil æquè maiores offendit, quàm mendacia adolescentium, qui studeant pridie nati, senes fallacis circūuenire. Proderit autem, si admoneantur parum loqui, & raro, nisi iussos, dicere. In multo namque sermone est aliquid semper quod reprehēdi possit. Quod si in alterutro est peccandum, multo sanè tutius est tacere quàm loqui. Nam qui intempestiuè tacet, hoc in uno peccat quod tacet: loquendo autem, in multis

ERRA-

Magnanimi.

Arrogantes.

A mētiendo
deterrēdi pue-
ri.Admonitio
in menda-
ces.

errare contingit. Prouidendum etiam, ne foedis atque inhonestis sermonibus assuescant. Nam ut est à Græco Poëta dictū, & ab Apostolo Paulo repetitū: Corrum-
 punt bonos mores colloquia mala. Secundū superiore autem rationem, quoniā sunt excellentiæ cupidi, sunt etiam uerecūdi: quoniā inhonorati metuūt, & castigationes parentū magistriq; ex recenti meminerunt: simul & quoniā inexperti sunt, facile refelli se posse arbitrātur. Sūt itē creduli nimis: ex defectu nāq; experientiae rerū, uera credūt esse quæcūq; audiunt: atq; etiam de facili mutāt opiniones, quoniā sunt eorū humores in motu propter augmētū corporis: et abūdat calor, q̄ maximè ad motiones facit. Anima uerò cōplexionē sequitur corporis: ideoq; ut facile carentes concupiscūt, ita potiti satiantur citò. Passiones uerò suas maximè prosequūtur, et oīa faciūt ualde: quoniā concupiscētias habent acutas, quas calor incitat: neq; uigent ratione & prudentia, quæ illas moderari possint. Ego uerò iuxta Terentianum Sositam, non iniuria id arbitror apprime in uita esse utile, ut commodè fiant omnia: ac, ne quid nimis. Sunt quoq; miseratiui nec maligni moris, quoniam ab generatione proximi sunt, benignum habentes sanguinem: cæterosq; ex se aestimāt, quòd pauca commiserunt: quamobrem eos credunt iniustè pati. Maximè uerò gaudent amicitijs, & sodalitates amāt: quas plerunq; cadē die et ineunt et dirimūt. lu-

1. Cor. 19

Verecundia
in pueris un-
de.Credulitas un-
de.Concupiscen-
tia.Miseratiui
pueri.Sodalitatis
amantes.

xta igitur has animaduersiones erit adhibenda doctrina, & boni quidem mores asciscendi, mali uerò aut minuendi, aut prorsus eradicandi erunt. Et de cura quidē iuuenū cum plurimū domesticæ disciplinæ permissum sit, nōnulla tamen solent legib. diffiniri. Deberent aut, ut serè dixerim, omnia. Nam & publicè interest, iuuetutem in ciuitatibus bene moratā esse, & si fuerint adolescētes ratione instituti, erit id quidē utile ciuitatibus, & ipsis bonum. Maximè uerò (ut specialius dicamus) ab his peccatis prohibendi sunt, in quæ facilè natura, ab ipsa ætate deducuntur. Habent enim & ætates sua propria quædam uitia. Adolescentia libidinib. æstuat. Aetas media ambitione iactatur. Senectus cupiditate auaritiaq; consumitur. Nō quòd ita omnes habeāt, sed quòd in hæc uitia ex ætate proniores sunt homines. Curādum est igitur, ut iuuenes quàm maximè diu, integriq; seruentur. Immatura nāq; Venus, et animi et corporis uires eneruat. Quod erit, si à choreis cæterisq; huiuscemodi ludis, & item ab omni mulicbri frequentia arceantur: aut si nihil de his rebus loquātur aut audiant. Nam cum ipsi per se ætatis seruore ad ueneres rapiantur, nulla erit spes reliqua, si malignus quoque consilio comes accesserit. Præcipuè uerò, si nunquam missi erunt ociosi, sed semper in aliquo honesto membrorum aut animi labore detineantur. Ocium enim ad libidines & ad omnem intemperantiā pronos efficit.

Legib. publicis continendi pueri.

Aetati uitia.

Venus immatura.

Ocium.

Itaq;

Itaque adoleſcentes nimia ſoſpitate laborantes, multo conueniet labore ſanari. Nec uerò his ocium tantum, ſed & ſolitudo quoq; uehementer eſt inimica, quæ in- Solitudo.
firmum animum aſſidua talium rerum cogitatione demulcet, nec aliò diuerti ſinit. Vt enim qui deſperatione tenetur, ſolitudini minimè credendi ſunt: ita & quib. uoluptate deuinctus eſt animus. Itaq; & ab omni ſœditate ac nefaria turpitudine & prohibendi ſunt, & magno opere cuſtodiendi: nec niſi his cõmittendi, quorum mores & uita omnis perfectã ſit, quorumq; non iam exemplo peccēt, ſed autoritate deterreãtur. Quẽ admodum enim teneris arborum uirgultis ſtipites alligantur, ne aut propria mole, aut ui ulla uentorum deflecti poſſint: Ita et iuuenibus adhibendi ſunt comites, quorũ monitis diſcant, & conſcientia retrahãtur, & imitatione proficiant. Continendi ſunt etiã, ne in alijs quæ ſunt circa uitam, immoderatiores fiãt. Nã ſuperfluus cibus & potus, & ſomni abundantiores ex con- Superfluus
cibus & ſomnus.
ſuetudine magis ſunt: nõ quò uarijs habitudinibus corporum plus minus' ue deberi ex his rebus negem, ſed quòd in omnibus hominibus natura paucis adiuuentis contenta ſit, ſi neceſſitatem ſpectemus: ſi uoluptatem, nihil illi poſſit uideri ſatis. A uino uerò in ea ætate maximè ſunt arcendi: cuius nimius uſus & ualetudini bonæ inimicus eſt, & rectæ rationis uſum magno opere perturbat. Quæ in re nequaquam mihi uide-

Lacedæmoniorū mos.

tur improbāda Lacedæmoniorū ratio q̄ ebrios seruos exhiberi in cōuiujs suis curabāt: nō quidē ut eorum in suis sermonib. aut fœdis actib. delectarētur (nā inhumana uoluptas est, dāno hominis aut uitio delectari hominē) sed ut adoleſcētib. suis exēplo ostēderent, q̄ esset turpe temulentū uideri. Sūt igitur, ut ab annis teneris

Potus puerilis.

assuescāt, ita potādi pueri, ut illis magis aqua tēperetur, q̄ lymphetur uinū: & tam sobriē quidē ac rarō, ut magis ad molliendū cibū, q̄ ad minuendam sitim datus potus uideatur. Neq; enim decet, quod nō modō ad uirtutē, sed & ad bonā quoq; ualetudinē pertinet, uentre cibū potūue metiri, aut hibernis noctib. somnos æquare, aut uoluptatib. modū satietate præfinire, sed ratione moderari omnia, & ita assuescieri, ut iuueniles impetus frenare facile possimus: arbitrariq; nō omne quod per potentiā uel occasionē facere licet, decere ut faciamus. Ante omnia uerō decet bene institutū adoleſcentem

Diuinæ rei cura.

rei diuinæ curā respectūq; nō negligere, eaq; opinione imbui ab ineūte ætate. Nā qd erit illi inter homines sanctū, cui diuinitas despecta sit? Nec uerō usq; ad seniles decet superstitiones prouehi, quod in ea ætate dānari plurimū solet, & irrisioni patere: sed ad certū modū. Quāq; quis modus adhiberi in ea re potest, in qua omne quod possumus, infra modū est? Præcipue uerō, quod in omni ætate abominabile est, monendi sunt, nō execrari diuina neq; sacra nomina irrisioni habere.

non

Superstitio miranda.

nō spēte facillē iurare. Nā qui temerē iurāt, crebrō de-
 icrare consueuerūt. Proximē autē senibus ac maioribus
 natu plurimū reuerētiæ adhiberi cōuenit, eosq; paren-
 tum prope loco existimare. In quo erat Rom. iuuentus
 uetusto more præclarē instituta, quæ Senatores, quos
 Patres appellabāt, qua die haberetur Senatus, deduce-
 bāt in curiā, ibiq; assidui præ sōribus aderāt, dimissoq;
 Senatu reducebāt frequentes domū, quæ nimirū erāt
 rudimenta cōstantiæ patiētiæq; in prouectiori ætate
 præstāda. Qui ergo iuuenes libēter senibus hæret, nec
 ab his facillē discedunt, à quibus proficere possunt: hi
 non temerē uelle uidētur ætatē uirtute præuenire. In-
 stituēdi sunt præterea, quo pacto deceat admittere ue-
 nientes, quoq; abeūtes dimittere: ut oporteat uerecun-
 dē salutare maiores, minores humaniter colligere, ami-
 cos beneuolosq; familiariter cōuenire. Quæ cū in om-
 nib. aptē sedeant, tū uerò in principib. Et eorū liberis
 speciosa uidentur, et notātur in omnib. maximē in quo-
 rū moribus atq; omni uita facilitas qdem amari solet,
 grauitas uerò laudari. Vtrobique tamē uerēdū est, ne uel
 hæc in agrestē seueritatē, aut illa in scurrilē leuitatē ex-
 eat. Hæc autē ita cōseq poterūt, si se facillē quisq; argui
 moneriq; patiatur: quæ ratio in omni ætate et causa
 atq; cōditiōe salutaris est. Nā ut obiecto speculo faciei
 nostræ mēdas cognoscimus, ita et castigātib. amicis er-
 rores perpēdimus animi: q proximus est ad emēdatio-

Reuerentia er-
 ga maiores na-
 tu.

De cōgressib.

nem locus. Hi autem facilimè deceptioni patent, qui nihil audire possunt quod cōtristet. Imbecillis est enim stomachi, ferre non posse nisi delicata. Decet itaque & dicentes pati posse, & obiurgantes audire. Nam qui se non patitur presentem argui, non facilè solet, cum est absens, defendi. Verū eos maximè qui sublimiore sunt fortuna, & in quorum manibus urbium populorūq; ius est, detet nō modò facilè, sed etiam libenter bene moventes audire, quāto & ipsi per multam licentiā proniores sunt ad peccandum, & eorū peccata obesse pluribus solent. Et eò quidem magis curandum, quòd paucis sunt qui dicere eis quod uerum decensq; sit, audeāt: pauciores, qui uelint audire. Nam qui uult uerum audire, facilè inuenit à quo audiat. Itaq; mirum uideri potest, si sit quispiam bonus aut sapiens, in potētatu ac magnis fortunis natus, nec aduersum unquam casum expertus: & si quis hic huiusmodi, hūc pro quodā quasi terreno deo amandum colendumq; existimo. Quippe cum inter affluentiam rerum ad omnes uoluptates superpetentium, & facultatem assequendi quaecunq; cupierit, et adulatorum ingentem copiam, qui solent ex stultis insanos facere, uix rationi ac recto iudicio uacat uspiam locus. Id pulchrè Plato sentiebat, & cōmodè paucis uerbis significauit: quem nos locū huc ad uerbum ex Gorgia transferamus. Difficile est enim, inquit, & puerum laude dignum, in magna peccandi licentia iuste

Platonis dictum.

stè uixisse. Sed & nimia quoq; parentum indulgentia emollire atq; eneruare adolescentes consuevit: quod in his plerunq; manifestum est, qui sub uiduis matribus per delicias sunt enutriti. Placet igitur quæ est apud quosdam gentium consuetudo, ut liberos suos aut extra ciuitatem, aut certè iuxta domum apud cognatos suos amicos' ue educari curent, quos etsi plerunq; indulgentiores inuenerint, hoc ipsum tamen quòd in aliena domo uiuere se intelligunt, solutiorem illis licentiam adimit, & melioribus studijs, quæ Liberalia dicimus, intentiores reddit: de quibus tempus est iam nos dicere.

Indulgentia
nimia.

Liberalia stu-
dia.

QVÆ SINT LIBERALIA STU-
dia, quibus institui adolescen-
tes debeant.

Liberalia igitur studia uocamus, quæ sunt homi-
ne libero digna: ea scilicet, quibus uirtus ac sa-
pientia aut exercetur, aut quæritur, quibusq; corpus
aut animus ad optima quæq; disponitur: unde honor
& gloria hominibus quæri solet, quæ sunt sapienti pri-
ma post uirtutem proposita præmia. Nam ut illibera-
libus ingenijs lucrum & uoluptas pro fine statuitur,
ita ingenuis uirtus & gloria. Oportet igitur à prima
infantia his intendere, & ad sapientiam omni stu-
dio conari. Nam si nulla est priuatarum artium, etiam
earum quæ minus acuminis exigunt, quam excellen-
ter

Sapientia. ter assequi quis possit, nisi ab teneris annis illi incubuerit: quid de sapientia iudicabimus, quæ tam multis magnisq; rebus constat, & in qua artes totius uitæ, præcepta, rationesq; continentur? Non erimus profectò (quoniam sapientes & haberi et esse omnes uolumus) non erimus, inquam, in senectute sapiētes, nisi iuuenes primùm bene sapere coeperimus. Nec uerò suscipiendū est, quod omnibus penè uulgò usurpatum est, ut existimemus eos qui iuuenes super ætatē rectè sapiāt, maiores factos desipere aliquādo solere. Quāquam et hoc quibusdā nō abhorreat à philosophica ratione: quibus, cum impuberib. sensus uigeāt, crescēte postmodū ætate marcescant. Quo in genere rectè est senex quidā ab adolescente confutatus. Obscurū est aut̄ utriusq; nomen. Cū enim is propter ætatem prudēs probusq; haberetur, seni q; ad miraculū illū ostenderēt: Erit igitur (inquit) in senectute demēs, qui sit in adolescētia tā sapiēs. et ita q̄dem uoce sublata, ut adolescēs audiret. Ille uerò innati acuminis nihil oblitus, atq; in eū protinus cōuersus, Tu ergo (inqt) præclare in adolescētia sapiēs extitisti. suisq; illū (ut aiūt) armis cōfodit. Et est q̄dem ex natura in plerisq; iuuenib. tāta ingenij celeritas ad intelligendū, et ad inuestigādū tantū acumē, ut uel sine multa doctrina de reb. maximis loqui possint, sentētiasq; dicere grauißimas: quorū ingenita uis si eruditione corroboretur, inueturq; disciplina, summos ui-

ros

Senex ab adolescente confutatus.

ros parere ea res solet. Ut igitur ij diligēter curādi sunt, ita nō negligēdi qui mediocri ualēt ingenio: quin uel hoc potius iuuādi, quōd est in eis uis naturæ defectior. Omnes tamē à pueritia studijs laboribusq; mācipandi sunt,

Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas: ut est Maronis uersus. Atq; eò magis tūc insistēdū, quō ætas illa eruditioni aptior est, q̄ cæteræ. quanq̄ in omni ætate discēdū est: nisi fortasse turpius aliquādo est discere, q̄ nescire. Quod cōtrā iudicauit Cato ille Portiæ fa- Cato, milie princeps, qui Latinas literas propè senex, Græcas iā certè senex edidicit: nec credidit seni turpe discere, qđ esset pulchrū homini scire. Socrates etiā, tantus Socrates, philosophus, iā ætate prouecta fidib. operā dedit, digitosq; suos magistro formādos cōmisit: cū nostros interea iuuenes, si placet Deo, præ mollitie discere pigeat, & uixdū ablaetatos pudeat sub magistro esse. qui tamē iudicio proprio minimè cōmittēdi sunt, sed uarijs artibus ad bona rectaq; studia inducēdi. Nā alij quidē laude & per speciē honoris, alij munusculis blādicijsq; alliciēdi: minimis alij flagellisq; cogēdi crūt. Atq; hæc quidem omnia ita ritè pēsanda rationeq; moderāda, ut & in eodē ingenio uicissim his artib. præceptores utātur: & cauēdum, ut neq; nimiū illis faciles, neq; nimiū seueri sint. Nā ut nimia licentia bonā indolem soluit, ita grauis & assidua castigatio ingenij uim eneruat, naturæq; igniculos in pueris extinguit: qui dū timēt omnia,

aude-

Seueritas nimia erga pueros.

Metacroboli-
cis quod per-
mittendum.

Propertatis
impedimen-
tum.

audere nihil possunt: sitq; ut pene semper errant, dum
singulis rebus errare se timent. Maxime uero in quib.
superabundat nigra cholera, laxius continendi erunt:
eosq; plurimum suo arbitrio permitti conueniet, & li-
bertate iocisq; oblectari: in quo genere complexionis,
non omnes (quod Aristoteles uoluit) sed plurimi certe
ingeniosorum sunt. Verum euenit, ut pleriq; inge-
nio liberali praediti, dum recta studia sequi contendunt,
aut manu inuicta reuocantur, aut quibusdam oppositis
quasi repugulis in ipso cursu subsistere coguntur, aut
alio diuertuntur. Plurimis enim angustia rei familiaris
impedimento fuit, quae liberum animum & ad melio-
raturam, quae stui coegit inseruire. Tametsi per ex-
tremas difficultates generosa natura solet in altum emer-
gere. & magis profusa rerum copia, quam summa ino-
pia, bonis ingenijs nocere consuevit: cum de his non si-
ne indignatione dici soleat, O quam magnus hic erat fu-
turus uir, si in minoribus esset fortunis natus. Quibus-
dam parentum imperium, & ab infantia suscepta con-
suetudo obstitit. Nam & quod minoribus nobis consue-
tum est, facile id maiores facti sequi solemus: & pueri-
liberi parentum studijs, quib. innati atq; innutriti sunt,
dari se patiuntur. Sed & id quod est in ciuitatibus con-
suetum, plurimum sequimur, tanquam sit id optimum
factu, quod caeteri & probant & faciunt. Ergo diffici-
lima omnium est ea deliberatio: nam aut libera non est,

aut

aut ad eam non nisi falsis opinionibus imbuti ex mala consuetudine & hominū peruerso sermone uenimus. Datum tamen est quibusdam munere Dei singulari, ut ipsi per se rectam uiam sine ullo duce & inire, & tenere potuerint: paucis illis quidē, & quos æquus (ut ait Poëta) Iuppiter amauit, aut etiā genuit, ut fabulis quoque aliquid demus. Qualem in primis Herculem accepimus, quod & Græci tradūt, & Latini post eos meminuerunt. Hic enim cū duas cerneret uias, unam Virtutis, alteram Voluptatis, fortè id ætatis agens, quando de tota uita deliberatio sumenda est, in solitudinem secessit: ibique multum ac diu secum cogitans (ut est ea ætas imbecilli iudicio consilioq;) uirtutem tandem reiecta uoluptate complexus est. Vnde sibi per multos ac graues labores, opinionem hominum, iter in cœlum extruxit. Ita igitur ille. Nobiscum autem bene agitur, si præceptis manuq; deducimur, ut probi simus: aut si qua ui etiam necessitateq; ad id cogamur. Est enim felix necessitas, que cogit ad bonum. Quam & tibi quoq; V B E R T I N E, id uideo in parte cōtigisse. Cum enim sunt ex studijs atq; artibus hominū due præcipuè, que & ad excolendam uirtutem, & ad parandam gloriam maximè sunt affines, Artium uidelicet, ac Literarum disciplina: licet etq; tibi per parentis indulgentiam solam militarem, que familie uestræ propè peculiaris est, prosequi: tu utraq; ita

es & industria & studio tenaciter cōplexus, ut æqua-
libus tuis longo interuallo posthabitis, cum maioribus
quoq; certare in utroq; laudis genere possis. Probè igitur
facis, qui et militarem disciplinā, in qua semper tui
maiores excelluerunt, nō negligis: & ad ueterē hanc
domesticam gloriam, nouam etiam literarum laudem
adiungere tētaſti. Acquē enim imitari eos studes. Est au-
tem horum nostris temporib. turba ingēs, qui sibi opi-
nionem doctrinæ ut dedecus abhorrēt: aut Licinij quō-
dam Romanorum imperatoris sententiam probant,
qui literas uirus ac pestem publicam appellabat. Mul-
to magis, quod ille ait, beatas fore respublicas, si uel stu-
diosi eas sapientiæ regerent, uel earum rectores sa-
pientiæ studere contigisset. Et quidem quod uerum
est, literarum discipline neque dementiam adimunt,
neq; malignitatē: quin magis eos qui ad uirtutem &
sapientiam nati sunt, magno opere adiuuant: ita per-
sepe sunt aut indicia stultitiæ detegendæ, aut instru-
menta perniciosioris iniuriæ. Nam & Claudium
(ne à Romanis principibus discedamus) sanè doctum
accepimus: & Neronem eius priuignum, atq; in prin-
cipatu successorem, eruditum in primis fuisse constat,
quorum prior insignis ueracordiae fuit, alter crudelita-
te atq; omnibus flagitijs cōtaminatus. Qui tamen sub
obtentu clementiæ, dixit aliquādo se optare literas ne-
scire: quod & optandum illi profectō fuerat, si modō

Licinij de
literis opi-
nio.

Platonis di-
ctum

Claudius Cæ-
sar,

Nero.

non alia ratione quàm literarum ignarus, esse clemens potuisset. Sed opinor eum, si & literas quoq; quæ malè apud se habitabāt, eijcere sibi prorsus licuisset: tam maturè ac libèter facturum fuisse, quàm illam simulatam ad tempus clementiā exiit, ne cui uirtutū ac bonarum artium reliquus in se locus esset. Cōtra uerò Iacobus Cararia proauus tuus, & prudens uir, & princeps magnanimus, ipse quidem non magno opere doctus, mirum tamen in modum doctos coluit: ut id unum fortunæ suæ defuisse iudicaret, quòd non esset, quantum modestum hominem optare liceat, eruditus. Et in senectute quidem optare licet, consequi uerò nō facile, nisi ab initio ætatis studio laboreq; nobis doctrinam parauerimus. Paranda sunt igitur in iuuetute solatia, quæ honestā senectutem possint oblectare. Nam quæ sunt iuuentuti laboriosa studia, ea erunt iucundiora senectuti. Et sunt in hac re sanè magna præsidia, siue contra languidum torporem remediū quærimus, siue sollicitis occupationibus solatium. Nam cum duo sint genera uitæ, liberalis unū, quod totum in ocio ac speculatione est: alterū, quod in actione negotioq; consistit: in priore quidem quàm sit necessaria cognitio ususq; scripturarū, neminem existimādum est latere: In posteriore uerò quàm sit utilis, facilè hinc dignosci potest. Nam qui ad res gerendas animum applicent, omitto quantum & præceptis illorum qui scrip-

Iacobus Cararia

Literarum præsidia

serunt, & eorū exemplis de quibus scribitur, prudentiores fieri possunt: sed siue rem publicā administrant, siue foris in bellis, aut domi in suis amicorūq; negocijs uersentur, non habent fatigati, qua alia in re iucundius adquiescere ualeant. Cum etiam incidant tempora & horæ, in quibus ab huiusmodi rebus uacare necesse est. Nam & à republica sepe inuiti prohibemur, & nō semper geruntur bella, & singuli dies noctesq; aliquid habēt, quo domi cōtineri, & esse seorsum oportet. In hoc igitur tempus (cum nihil nobis per ociū agere foris licebit) lectio libriq; succurrēt: nisi prorsus somno indulgere, aut inertio ocio tabescere uolemus: aut morem imitari Domitiani principis, qui singulis diebus, certis horis, secretus ab omnibus, stilo ferreo muscas insectabatur. Fuit hic quidem Vespasiani filius, Titi uerò minor natu frater: utriq; profectò lōge impar: imo uerò tātō omniū teterrimus, quāto Titus probissimus est omniū habitus: quē historiæ, delicias humani generis appellauere. Itaq; et eius memoria tā celebris est, q̄ illius execrabilis. Libero etenim iudicio de rebus uitæ que hominū posteritas utitur, quæ nec uituperare improbos metuit, nec laudes inuidet benemeritis. Quæ quidē in re magna est (ut uidemus) prærogatiua principibus, imo uerò (propè dixerim) necessitas proposita bene gerendarum rerum, si iudicium hominum, & fame apud posteros eternitatem spectare uelint. Nā

in

Domitiani
mos.

Partis eterni
tas principi-
bus ipseāda.

in cæteris quidem humilioribus, magna uirtute
opus est, ut in lucem emergant, & eorum peccata suæ
sortis obscuritate teguntur: In principibus uerò & ma-
gnis uiris probitas, siue quòd rara sit in multa for-
tuna, ac propterea magis admirationi habetur: siue
quòd ex fortunæ splendore magis illustretur: ea uel
si modica est, præclara atq; insignis habetur: malefacta
autem nec latere, quamuis secreta, possunt, nec cogni-
ta diu taceri. Illi enim ipsi qui aut ministri sunt uolun-
tatum, aut socij criminum cõscijq; factorum, efferunt,
& primi damnant. Quo in genere eius ipsius Domitia-
ni dementiam è cubicularijs unus urbano scõmate no-
tauit. Aliquando enim interrogatus, esset ne quisquam
cum Domitiano intus: respondit, Ne musca quidem:
quasi ille studio suo omnes sustulisset. Huic eius occu-
pationi tã indecoræ uenia fortè posset indulgeri, si mo-
dò constaret quidnam per hyemem solus agere consue-
uisset: aut si non maiore odio ex tetrìs facinoribus, quàm
ex hoc aucupio tam foedo irrisione se dignũ præbuis-
set. Nam quod Scipio dicere de se solebat, Nũquam mi-
nus solum aut ociosum esse, quàm cum ociosus aut so-
lus uideretur: non faciliè cuius potest cõtingere, sed so-
lis magnis ingenijs atq; excellenti uirtute præditis: ta-
met si nihilo mihi uidetur minor, qui contra & in tur-
ba solitudinem seruare potest, & in negotio quietem:
quod de Catone quidem scriptum est, qui interea dum

Scõma in Do-
mitianum.

Scipionis di-
ctum.

Catonis mos

Senatus cogere, lectitare in curia libros frequens solebat. Vnde nimirum & in rem presentem, et in omne tempus saluberrima patriae consilia dictabat. Quod si praeterea alius nullus ex literarum studiis fructus haberetur, qui utique & plurimi sunt, & maximi: satis tamen abunde magni uideri debet res momenti, quod interea dum attenti legimus, à plerisque auocamur quae non possemus aut sine turpitudine cogitare, aut reminisci sine molestia. Nam si quid est aut in nobis ipsis, aut in fortuna nostra, quod nos offendat, hac facile ratione leuamur, praeter id quod mirabiles uoluptates in animis hominum doctrinarum studia pariunt, & uberrimos afferunt in tempore fructus, si quando in bonam mentem & ei culturae idoneam tale semen inciderit. Ergo cum soli sumus, ab omnibus & caeteris curis uacui: quid agere melius possumus, quam libros conuenire, ubi sunt omnia uel amoenissima ad cognoscendum, uel ad bene sancteque uiuendum efficacissima? Nam cum ad caetera quidem plurimum ualent, tum uero maxime ad saluandam uetustatis memoriam necessaria sunt monumenta literarum, quibus res hominum gestae, fortunae, euentus insperati, naturae insolita opera, & super his omnibus rationes temporum continentur. Memoria etenim hominum, & quod transmittitur per manus, sensim elabitur, & uix unius hominis aeuum exuperat. Quod autem libris bene mandatum, à perpetuo manet, nisi

Monumenta
literarum ne-
cessaria.

nisi pictura forsitan, aut excisio marmorum, aut fusio metallorum, potest etiam tale quiddam præstare. Verum ea nec signant tempora, nec facile uarietatem indicant motionum, & exteriorem tantum habitum expriment, ac labefactari facile possunt. Quod autem literis traditur, non modo hæc quæ dicta sunt efficit, sed & sermones quoque notat, & cogitatus hominum effingit, ac si quid pluribus exemplaribus uulgatum est, non facile potest interire, si modo & dignitas accedat orationi. Nam quæ sine dignitate scribuntur, ea nec sortiuntur fidem, nec subsistere diu possunt. Quæ igitur potest esse uita iucundior, aut certe commodior, quam legere semper aut scribere, & nouas quidem existentes res antiquitatis cognoscere, præsentibus uero cum posteris loqui, atque ita omne tempus quod & præteritum est, & futurum, nostrum facere? O præclaram suppellectilem librorum inquam (ut nos) & o iucundam familiam (ut rectè Cicero appellat) utique & frugi & bene morigeram. Non enim obstrepit, non inclamat, non est rapax, non uorax, non contumax, iussi loquuntur, & item iussi tacent, semperque ad omne imperium præsto sunt, à quibus nihil unquam nisi quod uelis & quantum uelis audias. Eos igitur (quoniam nostra memoria non est omnium capax, ac paucorum quidem tenax, & uix ad singula sufficit) secundæ memoriæ loco habendos asseruandosque censeo. Nam sunt literæ quidem ac libri, certa rerum memoria, & similitum

Librorum familia.

omnium communis apotheca. Idq; curare debemus, ut
 quos à prioribus accepimus, si nihil ipsi ex nobis gigne
 re fortè possimus, integros atq; incorruptos posterita-
 ti transmittamus: eoq; pacto & his qui post nos futuri
 sunt, utiliter consulemus: & his qui præterierunt, uel
 unam hanc suorum laborum mercedem repensabimus.
 In quo iustè forsitan possumus quoddam seculum proxi-
 masq; superiores ætates accusare. Indignari quidem li-
 cet, proficere autem nihil, quòd tam multa illustrium
 autorum præclara opera deperire passi sunt. Et quo-
 rundã quidem nomina sola summis cum laudibus orna-
 ta, aliorum etiam pars uigiliarum, & fragmenta quæ-
 dam operum ad nos peruenerunt. Vnde fit, ut ex splen-
 dore laudum ac nominis, opera desideremus illorum.
 Horũ uerò reliquos labores deperisse indignemur, ex
 earum rerum quæ superant adhuc, excellētia ac digni-
 tate: tametsi ea ipsa in plerisq; partium suarum tam ui-
 tiose correctã, quædã etiam intercisã ac mutilatã susce-
 perimus, ut pene melius fuerit ex his nihil ad nos per-
 uenisse. Sed in hac iactura quæ maxima est, non debet
 id minimum uideri, quòd res plurimas nostras, atq; ita
 labefactatã cognitione dignissima pro magna parte læ-
 tère nos contingit, quorum notitiã cum libris simul ac
 monumentis eorum perijt. Sicq; barbarorum res ge-
 stas nouimus, plerasq; ex nostris casu librorum igno-
 ramus. Et est eò deuētum, ut latine quoq; historia &

Deploratioli-
 brorũ deper-
 ditorum.

cognitionem & fidem à græcis autoribus exigamus. Plurima nanq; talium quæ apud nos sunt aut angustè præscripta, aut prorsus incognita, latè apud eos diffusa reperiuntur: quanquã & ea ipsa græca oratio, quæ nostris maioribus esse quondã domestica ac perfamilia ris solebat, apud suos penè interiit: apud nos uerò prorsus extincta est, nisi pauci quidam qui hac ætate illi incubuerunt, eam è sepulchro in lucem reuocent. Sed redeo ad historiam, cuius eò grauior est iactura, quò eius rei cognitio & utilior est ac iucundior. Nam liberalibus quidem ingenijs, & his qui in publicis rebus & hominum cõmunitate uersari debent, cõuenientiora sunt historiæ notitia, & moralis philosophiæ studium. Cæteræ quidem enim artiũ, Liberales dicuntur, quia liberos homines deceant. Philosophia uerò iccirco est liberalis, quòd eius studiũ liberos homines efficit. In horum igitur altero præcepta, quid sequi, quid uic fugere conueniat: in altero exempla inueniemus. In illa enim omnium hominũ officia reperiuntur, & quid quenque deceat: in hac uerò quid factũ dictum uic sit, suis quoq; temporibus adiiciendũ est. Ad hæc (ni fallor) tertium, id est, eloquentiã, quæ ciuilibus scientiæ quædam pars est. Per philosophiam siquidem possumus rectè sentire, quod est in omni re primum: per eloquentiam graui- ter ornatèq; dicere, qua una re maximè conciliantur multitudinis animi. Per historiam uerò in utrunq; iu-

Liberales
artes quare di-
ctæ.

Historiae uti-
litas.

Quatuor
quæ pueri
Græci do-
cebantur.

Designatiua;

uamur. Nam si senes iccirco prudentiores iudicamus, eosq; libenter audimus, quòd per longam uitam & in se multa experti sunt, & in alijs pleraq; uiderunt atq; audierunt: quid de his est iudicandum, qui multorũ seculorum res cognitu dignas memoriter norunt, & ad omnem casum proferre illustre aliquod exemplũ possunt? Ex quibus id efficitur, quod est summi uiri & omnino excellētis ingenij, ut et optimè quis dicere possit, & studeat quàm optimè facere. Erant autem quatuor, quæ pueros suos Græci docere consueuerunt: literas, luctatiuam, musicam, & designatiuam, quam protractiuam quidam appellant. De luctatiua & musica dicetur postea. Designatiua uerò nũc in usu non est pro liberali, nisi quantum forsitan ad scripturam attinet (scribere nãq; & ipsum est protrahere ac designare) quo ad reliqua uerò, penes pictores resedit. Erat autem non solum utile, sed & honestum quoq; huiusmodi negotiũ apud eos, ut Aristoteles inquit. Nam & in emptionibus uasorum tabularumq; ac statuarum, quibus Græcia maximè delectata est, succurrebant, ne facile decipi precio possent, & plurimum conferebat ad deprehendendam rerum, quæ natura constant aut arte, pulchritudinem ac uenustatẽ: quibus de rebus pertinet ad magnos uiros & loqui inter se, & iudicare posse. Literarum uerò magnus est semper fructus & ad omnem uitam & ad omne hominum genus: præcipuè uerò studio.

diosis earum, ut ad accipiendam doctrinā, ita et ad con-
 firmandum eius habitum, reuocandamq; ipsorum lap-
 sorum memoriam. Ante omnia igitur, si quid proficere
 de doctrinis uolumus, congrui sermonis habenda est ra-
 tio, et curandū ne dum maiora prosequimur, turpiter
 in minorib. labi uideamur. Proximè huic disputādi ra-
 tio adhibenda est, per quam in unaquaq; re quid uerū
 falsumue sit, facile argumentando querimus. Ea cum
 sit discendi scientia, sciēdiq; disciplina, ad omnem do-
 ctinarū genus uiam facile aperit. Rhetorica uerò, ter-
 tia est inter rationales disciplinas, per quam artificiosa
 queritur eloquētia, quā & tertiā posuimus inter præ-
 cipuas ciuilitatis partes. Verū ea cum nobiliū hominū
 studijs celebrari olim consueuisset, nunc prorsus obso-
 leuit. Nā à iudicijs quidē eiecta penitus est, ubi non per-
 petua oratione, sed inuicē dialectico more adductis in
 causam legibus cōtēditur. In quo genere pleriq; quōdā
 ex Romanis adolescētibus magnā gloriā sunt assecuti,
 aut deferendis fontibus reis, aut defendēdis infontibus.
 In deliberatiuo uerò genere, iam apud principes & re-
 rum dominos nullus est ei locus: quoniam paucis expe-
 diri uerbis sententiā uolunt, & nudas afferri in consi-
 lium rationes: in populis qui uel sine arte copiose dice-
 re possunt, clari habentur. Demonstratiuum restat ge-
 nus, quod ut nusquam est usu sublatum, ita uix usquam
 ratione inuenitur. Nam in faciendis orationibus, his ar-
 tibus

Grammatica

Dialectica

Rhetorica

tibus utuntur ferè omnes, quæ contra artem bene dicendi sunt. Quæ cum ita sint, elaborandum est tamen, si quem uolumus esse bene institutum, ut in omni genere causarũ ornatè copiosèq; possit ex arte dicere. Pro-

Poets. xima est huic Poëtica, cuius studium etsi conferre plurimũ & ad uitam & ad orationem potest, ad delectationem tamen magis uidetur accommodata. Ars uerò

Musica. Musicæ (nam & ea audientè delectat) magno quondam apud Græcos honore habebatur : nec putabatur quisquam liberaliter eruditus, nisi cantu & fidibus sci-

Socrates. ret. Quamobrem Socrates ut ipse senex didicit, ita ingenuos adolescentes erudiri in his iussit : non quidem ad lasciuie incitamentum, sed ad motus animæ sub regula rationeq; moderandos. Ut enim non omnis uox, sed tantum quæ bene consonat, ad soni melodiam facit: ita & motus animæ non omnes, sed qui rationi conueniunt, ad rectæ uitæ harmoniã pertinent. Verùm cum ad remissionem animi, sedandasq; passiones plurimũ ualeat modulationis usus, tũ uerò eius disciplinæ cognitio digna est ingenio liberali, secundũ quam rationem specularum sonorum uarias naturas ac potestates, ex quibus inuicè proportionibus cõsonãtias dissonãtiasq; causari contingat. Quemadmodum & de numeris ratio, quæ Arithmetica dicta est: & de magnitudinibus, quæ Geometria est appellata in quibus secundũ uarias relationes pariũ uel impariũ, & itè linearũ, superficierum,

Arithmetica.

Geometria.

rum, aut corporū, uariæ species numerorū magnitudi-
 numq; constituuntur, multaq; his inesse propria de-
 monstrantur: quæ cognitio iucundissima est, & præci-
 puam in se certitudinem continet. Sed & illa quoq; pul-
 cherrima est, quæ de siderū motibus, magnitudinibus,
 ac distantijs pertractat. Euocat enim nos ab his tenebris
 & crasso aëre, & in superiorem illam lucidissimā do-
 mum tot luminaribus distinctam oculos atq; animum
 inducit. In quam aspicientē, iucundum est & fixarum
 stellarū imagines discernere, & erraticas suis locis no-
 minibusq; denotatas, earūq; coniūctiones, & item so-
 lis lunæq; defectus, longè antè præuidere atq; prædica-
 re. Maximè uerò scientia de natura, quæ intellectui hu-
 mano consona atq; cōformis est: per quam naturalium
 rerū animatarum inanimatarumue principia passio-
 nesq;, & eorum quæ cœlo & mundo continentur, mo-
 tuum ac transmutationum causas effectusq; cognosce-
 mus: ac multorū quidem possumus causas reddere, quæ
 uulgo miranda uideri soleant. Quæ cum omnia iucun-
 dum est intelligere, tum maximè negociari circa eas
 quæ in aëre et circa terrā sunt impressiones, iucundis-
 simū est. Aequè uerò et quæ his annexæ sunt cognitio-
 nes, pulcherrimas inquisitiones habent: ut est Perspecti-
 ua, & de ponderib. tradita ratio. Et quoniā quidem di-
 cēdo hætenus prouectus sum, reliquas quoq; disciplina-
 rū attingā. Medicina igitur est cognitū pulcherrima,
 & ad

Astrologia

Physica

Perspectiua

Medicina

Iurisprudētia

Et ad salutem corporum commodissima: uerum exercitium habet minimè liberale. Legum peritia publicè priuatimq; utilis est, et magno ubiq; honori habetur: et ipsa quidē à morali philosophia deriuata est, quemadmodum ab naturali, medicina. Quam ut honestum est aut audiētibus interpretari, aut in iure disceptātib. de iure cōsultū aperire: ita est indecorum, characteres, causas, precio, cōuentione q; operas uēdicare. Sciētia ue

Theologia.

rò diuina, est de causis altissimis, et rebus quæ sunt semotē à nostris sensibus, quas intelligentia attingimus. Principales itaq; disciplinas ferè connumerauimus omnes, nō quò unicuiq; omnes necessariò apprehēdēdæ sint, ut doctus tandē aut sit aut habeatur: nā et singulæ totū sibi hominem uendicare possunt, et utrunq; est uirtutis opus, ut modestas opes, ita et mediocrem posse pati doctrinam: sed ut ad quam quisque aptissimus erit, eam potissimū amplectatur. Quāquam ita sunt coniunctæ doctrinæ omnes, ut nulla quæuis, ignora-

Ingeniorū uarietas.

tis prorsus alijs, egregiè percipi ualeat. Sed ingeniorū diuersa sunt genera: quædā enim facile inueniūt in una quaq; re argumentū et modū, quo suū propositū inferāt: quædam uerò tarda sunt ad inueniendū, uerum solida ad dijudicandū. Et priores quidē illi, quibus ita est ingenium, ad opponendū aptiores sunt: posteriores uerò ad respondendū. Item illi ad poëticā faciūt, et ad rationales scientias: hi uerò ad reales. Sūt autē et alij ingenio

genio quidem ueloci, lingua uerò sermoneq; tardiore: & hi ad compositum sermonem rationemq; rhetoricam ualere uidetur. In utraq; uerò imprompti, ad dialecticas disputationes præclarè faciūt. Quibus autem sermo uelocior est quàm ingeniū, id est, lingua quidem sunt prompta, ingenio uerò tardo: ad neutrum genus ualent orationis. Amplius in quibusdam memoriæ uis multa uiget: & hi ad cognitionem historiarum multū ualēt, et comprehēdenda legū ampla uolumina. In quo scire nos oportet, memoriā præter ingenium ualere non multum: ingeniū uerò sine memoria, propè nihil, quantum quidem ad disciplinas attineat: ad agibilia uerò contrā, propterea quòd mandari scriptis, uice memoriæ, acta res agendaq; possit. De doctrinis autem non uidemur id scire, quod nō memoriter scimus, aut non facile reminisci possimus. Sunt præterea quibus est uis animæ ab sensibilibus & materialibus rebus abstracta, & separatis atq; uniuersalibus apprehendendis aptior: alij contrā circa particularia discurrere & negociari sunt proniores: & hi quidem ad prudentiam & ad naturalem scientiam, illi uerò ad mathematicas faciūt, & ad diuinam quæ Metaphysica dicitur. Præter hæc autem, cum duplex sit intellectus, speculatiuus & practicus, ut quisque secundum alterum potior erit, ita conuenientia illi studia sequi debbit. Sunt insuper limitata, & quemadmodum

Aristotelis
consilium.

Elementa ar-
tium a quibus
haurienda.

Philippus
rex Macedo-
rum.

in iure dicunt, glebæ ascripta quædam ingenia, quæ cū cæteris imbecillia sint, in uno tamen aut altero ualent eximie. Ea autem sola sunt illis permittenda, in quibus solis plurimum posse iudicantur. Verum Aristoteles quidem uoluit liberalibus scientijs non nimis indulgendum, nec immorandum esse: ad perfectionem quidem, ciuilem hominum uitam negotiosamq; respectans. Nam qui totus speculationi & literarum illecebris deditus est, is est forsitan sibi ipsi carus, at parum certè utilis urbi aut princeps est, aut priuatus. Ac de doctissimis quidem & ingenijs, ac utrorumq; generibus ita uidetur definiendum: in quibus est id ante omnia animaduertendum, quòd non modò maiora illa præcepta quæ prouectioribus traduntur, sed & prima quoq; artium elementa ab optimis præceptoribus accipere conuenit: & ex autoribus librorum, non quibuslibet passim immorari, sed optimis. Qua ratione & Philippus rex Macedonum, primas litteras ab Aristotele discere Alexandrum uoluit: & ueteres Romani suos liberos scholæ mancipantes, in Virgilio primum erudiri curabant, optima utriq; ratione. Nam quod teneris mētibus insitū est, altè radices mittit, nec facile postea ulla ui diuelli potest. Ergo si melioribus in initio assueuerint, illos habebunt præcipuos, & ueluti ducibus semper utentur. Sin uerò errores ullos imbibierint, his duplici tempore opus erit: primum ut er-

rores

rores excutiant, ac deinde ut uera præcepta cōdiscant.

Quāobrem Timotheus musicus suo tempore illustris, qui ob multiplicatas in cithara cordas, & nouorū modorum adinuentionem, Sparta iussus est exulare: ab discipulis quidem qui nihil apud alios profecissent, certā paciscebatur mercedē: ab his uerò qui ex alijs quippiam edidicerant, duplā exigebat. In discendo autem solet esse p'lerisq; impedimento id, quod magno adiuumento esse debuerat, multa uidelicet cupiditas discēdi: quæ fit, ut dum omnia pariter complecti uolunt, nihil tenere ualeant. Ut enim superfluus cibus non nutrit, sed stomachum quidem fastidio afficit, reliquum uero corpus aggrauat atq; infirmat: Ita multa rerum copia simul ingesta memoriæ, & facile in præsentī elabitur, & in futurum imbecillorem uim eius reddit. Semper igitur multa legant: disciplinæ studiosi, sed pauca quotidie delizant, quæ decoquere eorum memoria possit: sicq; tria aut quatuor, plura uē, ut cuiusq; uis erit aut ocium, pro eius diei præcipuo lucro seorsum reponāt. Alia uerò legendo id cōsequentur, ut quæ iam didicerūt, meditatione saluent: quæ uerò nondum, quotidie magis familiaria sibi legendo faciāt. Huic autem nimia sciendi discendiq; cupiditati cōiuncta solet esse inordinata quædam curiositas inuestigādi. Cum enim multa de singulis asciscere student, uarijs uno tempore disciplinis incumbunt, & nunc illac, nunc hac referūtur: aut nunc qui-

Timotheus
musicus.

Discipulis
quid officiat.

Pauca deligē
da e lectione.

dem unam uiribus totis amplectuntur, inde uerò ad modicum, illa reiecta, aliam atq; aliam. Quæ res non modo prorsus inutilis est, sed uehementer etiam damnosa. Nã ut in re est, & prouerbio dicitur, Acescunt uina quæ sæpius transuasantur. Itaq; immorari uni rei decet, et eam omni studio prosequi, disciplinasq; eo ordine capere ac retinere, quo sunt à suis autoribus traditæ. Nã qui libros inordinatè legunt, nunc à fine facientes initium, nunc media inter legentes, & quod primũ esse debuerat, postremũ accipiunt: hi autem temerè nihil aliud legendo proficiunt, quàm ut omnia neglexisse uideantur. De libris autem qui sunt eiusdem disciplinæ, ita quidẽ per multos uersari conuenit, ut meliores semper præcipuos habeamus. Nec uerò par omnibus labor suscipiendus est, sed unicuiq; pro modo ratione que ingenij sui. Est enim (ut sic dixerim) in quibusdã ingenij quidem acies plũbea, in quibusdã uerò ferrea. Quibus est plũbea, si quidem & obtusa est, parũ ad disciplinas ualent: quibus uerò est ingenij acies acuta quidem, sed mollis, & quæ faciliè retũdi possit, hi inter studẽdum crebris interpellationibus indigent: qui nisi primo impetu penetrent quò uolunt, quanto dehinc magis intenderint, magis hebescunt. Qui uerò ferreum sortiti sunt ingenium, si quidem & acutum, his nihil imperuiũ est, nisi eò perũperere uelint, ubi frãgi omnia necesse est. Sin uerò obtusum, assiduo tamẽ studio difficultates omnes

exim.

Inordinata lectio.

Plumbea ingenia.

Ferrea ingenia.

euincunt. Itaq; si quid nō intellexerint, nō protinus re-
 spuant, quod superborū est: aut quod pusillis euenit ani-
 mis, desperent: magis autem in intentione perseuerēt.
 Sed & illud quoq; per plurimū uerū est, acutiores in-
 genio, minus ualere memoria: & qui celeriter capiūt,
 retinent minus. Ad saluandam igitur confirmandamq;
 memoriam, maximè affinis est illa Catonis ratio, qua
 uti se dicebat, ut quicquid die egerat, uiderat, legerat,
 uesperī commemoraret, tanquam diurni à se negocij ra-
 tionem exigens, nō modò qui negocij, sed & ocij quo-
 que uolebat reddendam esse rationē. Ita igitur & nos
 omnia quidem, si possumus, reminisci curabimus: si
 minus, ea saltem quæ præcipua nobis de legimus, te-
 nacius complectemur. Proderit autem & de commu-
 nibus studijs unà cum sodalibus crebrò conferre: acuit
 enim ingenium disputatio, linguam erudit, memoriā
 que confirmat: ac non modò multa disputando disci-
 mus, sed & quæ sic discimus, melius scimus, aptius
 eloquimur, & firmiter recordamur. Sed & alios quo-
 que docendo quæ didicimus, non parum & ipsi iuu-
 bimur. Optimum nanque proficiendi genus est, do-
 cere quæ didiceris. Verū euenit omnibus ferè di-
 scentibus, ut si quid ab initio bene profecerint, proti-
 nus magna sese de disciplinis consecutos arbitrentur,
 & iam quidem ut docti disputent, sententiasq; suas ob-
 mixè tueri uelint: quod eis plurimum officit. Primus

Memoriae cō-
 firmandæ ra-
 tio.

Disputatio-
 nis utilitas.

Docere.

Dubitare. etenim ad disciplinas gradus est, posse dubitare: nec est quicquam discantibus tam inimicum, quàm ut nimis de propria eruditione præsumant, aut de ingenio sibi confidant: quorum alterum discendi curam tollit, alterum minuit: sic enim ipsi se fallunt, in qua re minimè necesse est. Neminem autem facilius est fallere, quàm seipsum: neminem damno maiore decipimus. Fit autem id ideo, quoniam nondum diuerticula, & anfractus, ac præcipitia quæ in scientijs latitant, perpendere inexpertis licuit. Quibus euenit, ut aut de libris pleraque male corrigant, quæ bene per se nequeunt intelligere: aut imperitiam scriptorum negligentiam uel culpantes, multa sponte prætereant non intellecta. uerum eas opiniones studium & perseuerantia excutiet. Fient autem commodè omnia, si ritè tempora dispensabuntur, si singulis diebus statutas horas literis dabimus, neque ullo negotio abstrahemur, quo minus aliquid quotidie legamus. Nam si Alexander in castris lectitare plurimum solebat, si Cæsar etiam cum exercitu proficiscens libros scribebat, Augustus Mutinensi bello, rem tantam adortus, semper in castris legere aut scribere, quotidieque declamitare consueuerat: quid poterit urbano ocio interuenire, quod nos diu prorsus à literarum studijs auocet? Utile autem est ut uel cuiuslibet minimi temporis iacturam pro magna deputemus, & ita temporis, quemadmodum & uitæ ac salutis, rationem habeamus,

Alexander.

Cæsar.

Augustus.

ut nihil inutiliter nobis depereat: ueluti si inertes horas, & quæ apud cæteros ociosæ sunt, aut studijs leuioribus dabimus, aut lectione iucunda transigemus. Bone etenim rationis est, ea quoq; bona colligere, quæ solent negligere cæteri: ut si quis super coenam legat, & somnum quidem inter libros expectet, aut certè per libros fugiat. quanquã Physiici obesse ea uisui luminibusq; cõtendunt: quod & uerum est, si modò præter modum, id est, aut intetione nimia, aut super multã saturitatem id fiat. Sed & illud quoq; proderit nonnihil, si intra bibliothecas nostras coram atq; in oculis instrumẽta hæc constituamus, quibus horas ac tempora metiri solent, ut quasi tempus ipsum fluere labiq; uideamus. Et si eis ipsis locis ad nihil aliud, quàm ad quod instituta sunt, utemur, nullã ibi aut occupationem, aut cogitationem externam admittentes. Hæc autem quæ dicta sunt, maiore cura et studio prosequatur ij, quibus est ingeniũ ad disciplinas aptius, quàm corpus ad bella: quibus uerò & ingenium uiget, & corpus est ualidum, eos oportet utriusq; curam habere: & animum quidem ita formare, ut uerè possit discernere, & ratione uelit imperare: corpus uerò & fortiter ferre, et facilerè parere possit: ac deniq; ita nos totos comparare, ut semper parati simus, non ad inferendam uim, sed ad arcendam iniuriam: aut si uim quoque adhibere permittitur, nõ prædæ cupiditatis uic gratia, sed pro imperio gloriaq; decertare. Ma

Legere super
coenam.

Militiã prin-
cipibus con-
uenire.

Alexandri iu-
diciũ de Ho-
meri uersibus

Corpus exer-
cendum.

Cretenũ ac
Lacedæmo-
niorum leges.

ximè uerò principibus conuenit in militari disciplina instructos esse: nã eos quidẽ oportet & pacis & belli artibus abũdare, & posse exercitus deducere, et ipsos corpore suo, cũ opus fuerit, depugnare. Quod ita esse debere, Alexãder qui Magnus est cognominatus, ut fãctio semper, ita uerbis sæpe significabat. Nã quoties de Homeri uersibus, cuius studiosissimus erat, inter amicos (ut fit) contentio incidisset, quis nã esset ex omnibus elegãtior, illum semper unũ eximiè præferebat, qui est de Agamẽnone scriptus: quasi eundẽ deceat qui bonus est rex, fortẽ esse etiã pugnatore. Exercẽdũ est igitur ab ipsa infantia corpus ad militiã, & animus ad patientiam formãdus: ac ueluti equos solèt, manu deducẽdus est in stadiũ, ut per puluerẽ ac sudore ferre facillẽ solem laborẽq; assuescat. Nã ut in arboribus tenues quidẽ ramusculos per sepe uidemus magnã pomorum uim de se natã à primis floribus ad iustã magnitudinẽ perferre, eoq; onere etsi planè quidẽ flecti, minimè tamẽ frangi: quod nisi sensim excreuisset, ualidiores quoq; ramos appensum euerteret: Ita & homines nisi à pueris primò, ac deinde per omnes ætates patientie laborũ & animo & corpore assuescant, si qua postea difficultas rerũ immineat, franguntur protinus, neq; ferre uim aduersam ualent. Quod ipsum et magnorũ legislatorũ, quos uetustas celebrat, Minois ac Lycurgi autoritas monet. Cretenũ quidem ac Lacedæmoniorum leges labo-
ribus

ribus erudiebant iuuentutē, nō modò ad patientiā corporis, sed continentiā animi: quos foris educādos exerceri in uenationibus, ac per hæc currere, saltare, cursurire, sitire, algere, æstuarēq; iubebant, ut sic exercitatis uti faciliè ad militiam possent. Nam deliciae quidem animos hominum corporaq; dissoluūt, labor uerò confirmat & indurat. Itaq; nō nisi indurati laboribus, durare in laboribus possunt: qui autem ita consuescent, et animo & corpore utentur faciliè, cum opus erit, ad pericula et difficultates omnes subeūdas. Quo in genere neq; ex ueterib. neq; ex nostris ullū exēplū illustrius proponere tibi ualeo, q̄ parentem tuū. Libēter enim, ut ipse uides, maiorū tuorū imagines tibi propono, eosq; crebrò studeo ad memoriā tuā reuocare: quoniā & est in illis quod magnificè sequi ualeas, et domesticis exēplis solet homines magis excitari. Nā ut gloriosum est suos benefaciēdo uincere, ita turpe iudicari solet, ab his quorū uirtutem honori nobis ducimus, uita moribusq; degenerare. Sed ad parentē tuū redeo, cui cū innumerae tribui laudes possint, ipse tamē de se nulla re magis q̄ laborū patiētia gloriari solet. Est enim (id quod uideamus) ita ad labores impiger, et ī periculis audax, ut nec molē corporis ferre se ullā, aut esse mortalē genitū arbitrari uideatur. Ex cōtēptu nanq; laborū, mortis quoque innascitur cōtēptus, & crescit audacia: qua ita ille intrepidus quæq; difficilia aggreditur, ut nihil metuere

credendus sit, præter id forsitan unum, ne seni mori sibi contingat. Quod ratione optima sentire mihi uidetur. Spectanda est enim semper uirtus, & ad facta præclara intendendus est animus: de uita non magnopere curandum. Quisquis enim mundanas res existimatione debita pensabit, facile cognoscet & fructus diu uiuendi minores esse, quàm ut longa uita expeti magnopere debeat: & casus maiores, quàm ut uel breuis sperari possit. Decet igitur & honestè in pace uiuentè, & in bello fortiter facientem, cætera quidem æquanimiter ferre: mortem uerò, quandocūq; adueniat, placidè admittere: plerunq; etiam, cum occasio aut necessitas postulat, illi occurrere. Non enim timeri id oportet, ne parū fortè uixerimus: sed ne id ipsum quod uixerimus, parum uixisse uideamur. Habet nāq; omnis ætas, ut edere magnificum aliquid possit. Scipio qui postea primus Africanus est appellatus, uix dum puber sub patre pro patria aduersus Pœnos militās, cū Annibal Romanos ad Ticinum fudisset: patrem ipsum cōsulem belliq; ducem, affectum graui uulnere, & ab hostibus circūuentum, periculo exemit: sicq; ex qua pugna uix ueteranis fugere contigit, Scipio id ætatis, cōsulem, ducem, ciuem, & patrem non minus piè quàm fortiter faciendo seruauit, cumulatamq; & publico & priuato merito laudem retulit. Aemilius quoq; Lepidus, puer productus in pugnam, eodem cōgressu & hostem occidit,

Mortis con-
tempus.

Scipionis uir-
tus.

Aemilius Le-
pidus.

&

Et ciuem seruauit. In cuius memoriã rei statua illi prætextata ex senatuscõsulto in Capitolio posita est, ut et ceteri exemplo accenderentur, et auctori tam præclari in ea ætate operis, suus honos haberetur. Sed et tu quoq; nisi tuas tibi laudes inuiderimus, utroq; illorum minor ut eras natu, apud Brixiam nuper cum esses in exercitu Germanorum, progredi ausus es in hostes armatus, quantum cæterorum nemo militũ offerre se sustinuit. Quo quidem facto nescio quibus magis, an hostibus admirationi, an uerò amicis rubori fueris. Ita igitur à primis annis instituendi sunt pueri, ut et audere magna possint, et difficilia tolerare. Quid enim est illud de Lacedæmoniorum pueris? Nam hi quidem de cura educationis eorum plurimum apud ueteres commendantur. Quos spiritus gignere mos ille debuit, quibus consuetum erat in concertatione equalium patientiam tantam præstare, ut ui deiecti aut casum inter luctadum collapsi, necari se potius exanimariq; paterentur, quàm uictos fateri se uellent? Quid enim mirum? Nam et ad aram sic uerberibus accipi solebãt, ut multus semper è corpore sanguis flueret, plerunq; etiam spiritũ exhalarent: nemo tamen aut exclamauit unq; aut uix minimum doloris signum edidit. Ita domi formata iuuentus, ea demum militiæ opera gerebat, quibus uetusta omnis memoria plena est. Nam quid audire eos aut à duce, aut à patribus par erat, cum in hostes

Lacedæmoniorũ pueri

progressuri per blāditiās monerētur à matribus ut autē
 uiui arma referret, aut mortui in armis referretur? quo
 niā tradere arma hosti, aut ea abijcere fugientes, peius
 morte iudicabāt. Igitur illi, ut partes corporis, et cura-
 bāt ea, et tuebātur. Nec mirū, si se uiui in armis crebrō
 spectādos exhibebāt, qui etiā mortuis fore ea sibi deco-
 ri relata existimarēt. Præstat autē cōsuetudo ususq; de-
 ferēdi, ut armis æquē ac mēbris aut uestib. utantur, nec
 uideatur ex eis corpori onus adiectū. Nam nisi ita fuis-
 sent Romanæ legiones longa assiduaq; exercitatione
 institutæ (ab exercendo nāq; exercitus dictus est) quo
 nā pacto potuissent pedib. in agmen procedere, ac ple-
 rumq; citatū: arma primū deferre, uallū insuper, &
 cuius rei ad quotidianū egerēt usum, ac super hæc unā
 sepe quindecim aut eo amplius dierum cibos, onus in-
 mento difficile? Qui ergo erunt aut armorū aut litera-
 rum studijs dandi (quandoquidem hæ sunt liberalissi-
 mæ artiū, maximeq; principales, propterea quòd &
 maximè principes deceāt) simul ac mēbris uti per eta-
 tem licebit, armis assuescere debebunt: discendisq; lite-
 ris primis tradendi erunt, cum primū poterunt uer-
 ba formare. Iam' que abunde rerum illarum ac studio-
 rum quæ sunt per uitam acturi, debent quædam quasi
 libamenta gustare, talibusq; exerceri rudimentis. Sed
 & hæc utraq; ipsa facile exequi inuicem poterunt, ut
 certas horas ad exercitium corporis habeant, & item

Romanæ legi-
 ones.

Exercitus
 inde dictus.

Artes princi-
 pales.

cer-

certas literario ludo deputent. Ac non modò quidem pueros, sed & uiros decet hoc facere: quod & Theodosium principiè facere solitum perhibent, ut die quidem aut exerceretur in armis, aut de subditorũ negocijs iure dicèdo decerneret: nocte uerò libris incūberet ad lucernā. Ac de literarũ quidem studijs suprā satis quod uisum est diximus: reliqua persequamur. Ea igitur exercitia suscipienda erũt, quæ bonā ualitudinē saluent, & robustiora mēbra reddant: in quo erit uniuscuiusq; naturalis dispositio diligēter attēdēda. Nā q̄ sunt habitu- dine corporis molli atq; humida, fortiorib. exercitijs siccandi indurādiq; erũt: ceteri leuius, & quibus sanguis facilis est inflāmari, eos ardēte sole quiescere cōuenit. Sed & ætatis quoq; habēda erit ratio, ut usq; in tēpus pubertatis leuiorib. oneribus subiiciātur, ne uel ætatis neruus frangatur, aut impediatur corporis augmentũ. Post pubertatem uerò grauiorib. laborib. edomādi erũt & impuberes qd̄c magis ad intellectũ decet erudire, hos uerò ad mores. Itē illos ad disciplinam curare, hos uerò magis ad robur & ualitudinē corporis. Quātũ aut sit momentũ in exercendis iuuenib. et quæ cura adhibēda, exēplo sit Marius, qui (ut autor est Plu-

Theodosij
mos.

Exercitia
qualia suscipiēda.

Marius.

P. Rutilius. res doctioresq; perueniunt. Nam nisi esset utilis hæc pugnandi disciplina, quæ per pacem atq; in ocio queritur, frustra nec non temerè, P. Rutilius consul armorum tractandorum disciplinam primus accipere milites uoluisset, qui doctoribus gladiatorũ urbe accitis, meditationem hanc uitandi atq; inferendi ictus, penetrare in castra iussit: ut miles non solum uiribus & audacia, quibus antea solis utebatur, sed etiam arte industriaq; ualeret. Docedi sunt igitur iuuenes, qui in hũc usum pertinent, ut posse hostem gladio quidem dextra ferire, sinistra uerò breui umbone se tegere: ensẽ uerò, fustẽ, lanceamq; utrisq; manibus tractare: & nũc quidem se effundere, nunc uerò denuo sub clipeum cogere, punctim cæsĩm q; sine difficultate ferire. Exerce ri quoq; decet in cursu saltuq;, lucta ac pugilari certamine, iaculari quàm longissimè, rectè sagittare, uibrare sudes, saxa rotare, equos domare, eosq; nũc ad cursum aut saltum adactis urgere calcaribus, nunc item flexis habenis medio cursu præuertere, & ita in utrũq; se parare, ut eques & pedes pugnare quisque facilè possit. Equitum quoq; occursum, dum sese telis infestis petũt, & audaciores facere solet, & ad pugnam doctiores, cum & cuspidem suam ubi intenderint, locare didicerint, & contra se uenientem aciem immotis luminibus perferre. Armorum uerò species, quemadmodũ & uestimentorum, quotidie uariat, & usus. Eam autem mu-

tationem ita sectari oportebit, ut experiamur singula, meliora uerò semper teneamus. Similiter autem & pugnandi consuetudines uariari solēt. Nam olim quidem temporibus priscorum heroum, curribus duces depugnare consueuerunt. Postea uerò, apud Romanos maxime, pauci equites, aut certè nō multi. Vis autem exercitus pene tota in peditibus erat. Nunc nemo curribus, omnes ferè in equis bellantur. Quod autem in usu est, si modò præstat, seruare conuenit, & campestris exercitationes assiduè id meditari, ac denique oportet ad singula certaminum genera præexercitatos uenire. Nam aliter in tumultuaria pugna agendū est, aliter cum tota decernitur acie, aliter quando concurrūt manipuli, aliter cum duello confligitur. Nā pleriq; in acie fortissimè uisi sunt dimicare, qui cum essent ad singulare certamen prouocati, animo uiribusq; torpuerunt. Quāquam disciplinæ hoc genus quod per ocium queritur, longè impar est ei quod inter bellorum tumultus per indigentiam rerū omnium uerosq; terrores discitur. Itaq; monet Flaccus:

Angustam amice pauperiem pati

Robustus acri militia puer

Condiscat, & Parthos feroces

Vexet eques metuendus hasta:

Vitamq; sub diuo & trepidis agat

In rebus.

Pugnandi
mos olim uar-
rius.

Sic

Sic enim ad illa maiora peruenietur, quæ futuros bello
 rû duces, & usu & ratione cõsequi oportet. ut quibus
 artibus ducendus sit exercitus, quibus locis castra sta-
 tuenda, quo ordine locandæ acies, qua quis ratione præ-
 uenire hostium consilia possit, ac more belli insidias il-
 lis ponere, & ab ijs positas cauere, hostilis exercitus
 milites distrahere, suos autem metu beneuolentiâ que
 continere, nec militarem unquam remittere discipli-
 nam. Vt enim uirtus militum ducibus laudem parere
 solet, ita & illorum peccatum culpæ plerunq; adscri-
 bitur ducibus. Nõ æquè uerò ex benefactis gloria, atq;
 ex peccatis ignominia nascitur. Ipse omnia quæcum-
 que tempus habet prædeliberata, exequi debet: nec aut
 in re noua aut subita tumultuari. Neq; enim stare mi-
 litum animi possunt, cum ducis consilium labat. Mili-
 tes uerò ipsos oportet natura quidem fortes existere,
 bellandiq; artibus instructos: animi multum habere,
 armorum quod satis sit, alimentorum uerò non nisi
 quod necessitati suppetat. Quæ igitur sint ducis, quæ
 militis partes: quod equitis, quod ue peditis sit offi-
 cium, usus atq; experientia docebit: quæ profectò ex re
 ipsa latè refert quàm melius cognoscere liceat, q̃ aut uo-
 ce percipi, aut ullis tradi literis possunt: tamen si extēt
 de re militari libri à magnis uiris editi: qui nõ utiq; tibi
 erūt negligendi. Sed & machinarũ quoq; uim usumq;
 nosse ducem oportet; cuius rei solertissimũ esse tuũ pa-
 ren-

Machinarum
 usus & usus.

rentē uides, quo nescio an quisquā maiore studio quesierit, aut eius generis plura fortē pararit. Postremò ut ab his rebus non aliena, natandi quoque peritia adolescentibus adhibenda est: in qua & Augustus Caesar nepotes suos (nam filios quidē nullos suscepit) ita erudiri studuit, ut & ipse plerunque per se doceret. Nam & à magnis periculis liberare homines solet, & ad nauales pugnas transmissionesq; fluminum, audaciores reddit. Et in hoc toto quidem genere rerū quæ ad militaria pertinent exercitia, habes quos imitere germanos tuos maiores, Franciscum & Iacobum, magnanimos uiros, & in armis latè cognitos, omnique prudentia & moderatione insignes: quos te decet semper, ut facis, omni fide ac pietate colere, & ita illos probè imitari, ut minoribus & exemplo uirtutis, & præsidio ad casus esse ualeas. Optimè quidem enim generis humani societas constabit, si sancta sint iura sanguinis, & erga superiores quidem reuerentia, ad inferiores uerò humanitas, cum paribus autem moderatio facilitasq; seruabitur. Verùm quoniam in opere non semper uersari possumus, sed oportet interdum laxamenti aliquid indulgeri, huic ipsi generi modum rationemq; nunc præscribamus. Primum itaque præceptum est id, quod potissimum, ut ne quis turpis ludus aut noxius suscipiatur, nec nisi quantum aut acuat industriam, aut corporis uires exerceat. Nam quòd

Natandi peritia.

Scipio.
Lælius.
Scauola.

Scipio ac Lælius, & interdum Augur Scauola, qui fuit Lælij gener, soliti sunt, dum animi remissioni uacaret, in littoribus maris aut alueis fluminum calculos conchulasq; lectitare, fiebat in his prorsus necessitate quadam: nam nõ nisi functi magnis laboribus, aut cum essent ætate iam prouecta, ad hæc ipsa ueniebant. Sed laudabilior in hoc genere forsitan idem Scauola, qui optime pila dicitur lusisse, quòd scilicet forensibus negocijs & interpretandi ciuibus iuris labore fatigatus, ad hoc potissimum ocium, recreandarum uiriũ causa, confirmandorumq; laterum sese conferebat. Est eiusdem generis uenationis, aucupij, piscationumq; cura, quæ & delectatione plurima afficiunt animum, & uim membrorum motu laboreq; confirmant,

Venatio.

Leniter austerum studio fallente laborem, ut inquit Horatius. Nam hæc nisi tanta uoluptati condirentur, quis est qui sponte subire tantum laborẽ uellet, aut perferre ulla ui posset? quanquã hoc ipsum Lycurgi legibus studium erat, non ocium adolescentum. Aut si hæc forsitan grauiora uidebuntur, quàm ut de studio fessos leuare possint, licebit aut prorsus quiescere ac leuiter adequitare, aut deambulare suauiter: licebit etiam iocis inuicem ac salibus uti modestis, qui Lacedæmoniorum per ocium mos erat. Quam autem ferat ea res utilitatem, in uita Lycurgi perscriptũ est. Sed nec erit quidem indecens cantu fidibusq; laxare animum:

Lacedæmoniorum sales.

Fidibus canere.

quæ

qua de re superius est habita nobis mētio . Nam & Pythagoraeorum mos hic erat, & fuit quōdam priscis heroi-
 roibus celebre, ut Achillem Homerus inducit à pugna redeuntem in hac re solitum ad quiescere, non quidem
 amatorias cantiones, sed uirorum fortium laudes modulātem. Ita ergo per ocium poterimus aut ipsi facere,
 aut alijs facientibus indicare, & eos modos amplecti, qui conuenientiores temporibus nobisq; uidebuntur.
 Nam Siculi quidem modi ad remissionem animi magis faciūt & quietem, Gallici uerò contrā ad exercitatio-
 nem & motū. Itali autē inter hos medium tenent. Et itē quæ pulsu aut cantu fit melodia, decentior est: quæ uerò spiritu atq; ore, minus uidetur ingenuis cōuenire.
 Sed & ad sonos saltare, & muliebres ducere choreas, indignæ uerò uoluptates uideri possint: tametsi sit in pijs rebus fructus aliquis, quoniā & corpus exercēt, & multam membris dexteritatem adiiciunt, si non lasciuos iuuenes redderent, eorumq; mores bonos nimia uanitate corrumpent. Non ita tabulæ ludus, quoniā pugnae speciē præfert hostilisq; certaminis: quem Palamedes Troiano bello, ut uetustissimi autores tradūt, adinuenit, ut uel hoc negotio milites occupatos teneret, otiosumq; auerteret à seditionibus exercitū. Aleæ uerò lusus aut cupiditatē habet minimè liberatē, aut indecentem uiro molliciē. Nā qui lucri causa id agunt, maiorē questus negotia commodius agerent: qui uerò

Pythagorei.
Achilles.

Siculi modi.
Gallici.

Itali.

Saltare ad sonos.

Tabulæ ludus.

Aleæ lusus.

Claudius
Cæsar.

uoluptatē inde uenātur, tardiusculi sunt, quòd aliud ni-
hil possunt inuenire, in quo honestius delectentur. In
his igitur ludis delectari conuenit, qui artis aliquid aut
certè plurimum, casus uerò quàm minimum habeant:
nisi forsitan ea nō putet quis arte uacare, de quibus re-
bus fuit ratio literis tradita: aut maiestate motus auto-
ris, nō putet indecorum facere, de quo is decorum sibi
scribere existimasset. Nam Claudius Cæsar de aleæ lu-
do librum edidit: quo studio delectari solēt qui sunt in
hoc unum diligentes, ut omnem substantiam negligāt,
aut certè ut uniuersum uitæ tempus amittant. His au-
tem quibus literarum studia uoluptati sunt, uarietas
lectionis solatium afferet, noua q̄; lectio ueteris fastidiū
tollet. Interdum tamen etiam opus est prorsus, ut ui-
detur, nihil agere, omnino q̄; opere uacare, ut sufficere
demum operi labori q̄; possimus. Nam qui semper in-
tentissimus est neruus, nisi remittatur aliquando, rum-
pi solet: tametsi nullum est tempus laboriosius sapien-
ti, quàm quo nihil agit, si modo potest sapiens nihil
agere. Quosdam autem accepimus in hunc modum
tempus distribuere solitos, ut per diem ac noctem ter-
tiam partem somno permitterent, tertiam refectio-
nis ac uacationi, reliquum liberalibus studijs darent:
quorum ego nec damnare rationem satis audeo, neq̄;
probare penitus possum. Id autem affirmare possum
& audeo, eò minus elabi nobis ætatis, atq̄; hoc nos diu-
tius

tius uiuere, quò plus temporis bonis studijs mancipamus. Illud uerò de corporis cultu nunc postremum attingamus, ut sit decens, neq; nimium exquisitus, neque prorsus neglectus, sed cum rei, loco, tēporiq; tū maxime personæ cōueniat. Neq; enim sedere in literaria schola coronatū, aut subducta ueste cōuenit, aut in certamē armorum fluxa toga, manu * prodire: nec uerò principis filiū æquè cum plæbeio, uili sordidaq; uti tunica, aut trita chlamyde se præbere spectandum. Nīmia autem cultus uenustatis q; cura, muliebrem animū designat, & multæ uanitatis argumentum est. Indulgenda sunt tamen adolescentibus quædam, neq; omnia eorum peccata seuera sunt animaduersione puniēda. Nisi enim ex parte aliqua iuuetutem expleuerint ætatis illius uitia, conferent in senectutem. Hæc ego ad te

Cultus corporis.

Epilogus.

VBERTINE scripsi, ut sum in initio pollicitus, nō tã ut commonefacerē quid fieri à te oporteret, quàm ut te ipsum ostenderem tibi: qui si naturam sequeris, nihil monitore opus habes ad summā uirtutem obtinendā. Nisi enim à te ipso deficias, præclara de te omnia polliceri indoles tua uidetur. Laudes autem si quas tribuere tibi sum uisus, ita à me uelim accipias, ut magis illas calcar ad benefaciendum existimes, q̄ benefactoriæ præmium esse. Adniti igitur summis uiribus te conuenit, ut eum te præstes uirum, qui his tam generosis adolescentiæ tuæ primordijs dignè respōdeat, ne aut tu na-

676 PET. PAUL. VERG. DE LIB. STUDIIS.
tura muneribus malè usus, aut illa in te tam egregia in-
doles mentita uideatur: ne uè ego (si quid mea causa tan-
geris) aut falsus de te uates, aut uanus prædicator exti-
terim. Si probè itaq; gesseris, habebis quidè ab omni-
bus præsentem laudem: à me uerò etiam literis, si qua
nobis eiusmodi facultas erit, posteritati cõmendabere.

Si minus, unus ero qui audeã planè dicere, idq;
palàm fateri, nihil tibi nisi te ipsum ui-
deri defuisse.

PETRI PAULI VERGERII

Iustinopolitani de ingenuis moribus ac li-
beralibus studijs Libelli,

FINIS.

ERRATA.

Pagina 38. Versu 3. lege mētib. 47. 25. labore. 65.
5. odio. 74. 16. audere. 109. 1. annorū. 111. 5. nolo.
Ibid. 14. impertiat. 165. 12. proponat. 168. 12. pos-
sunt. 173. 3. pleriq;. 177. 3. præfēt. Ibid. 13. argu-
tā breuitatē. 213. 15. uitiosa. 235. 24. pertineāt.
365. 12. aut. 377. 22. suiq;. 381. 9. uirilīs, effecere.
415. 1. hūc. 494. 21. πρᾶξεν. 505. 8. fieri nequit quī
adurat. 571. 7. renati. 583. 6. cū æqualibus. 585.
18. patet. 587. 12. Theologia. 591. 1. locorum.
607. 10. toleraret. 621. 24. appellent.